

УДК 94(477)«085/134»:27

Ірина Діптан

МІСІЯ АДАЛЬБЕРТА В 961–962 РОКАХ: АМБІВАЛЕНТНІСТЬ ПРОЧИТАННЯ

«Си бысть предѣтекущая крестьяньстей земли, аки деньница предѣ солнцем и аки зоря предѣ светомъ, си бо съяше аки луна въ нощи...» [37, с. 35].

У статті розглянута одна з найконтраверсійніших проблем за володарювання Ольги – християнський вибір княгині – у доробку вчених ХІХ–ХХ століть. У результаті історіографічного екскурсу висвітлені погляди дослідників на вузлові аспекти проблеми: чинники, що зумовили київське посольство до німецького короля Оттона I, його завдання; сутність «місії Адальберта» та її вислід; наявність чи відсутність християнського вектора в правительки Русі.

Ключові слова: княгиня Ольга, король Оттон I, імператори Костянтин VII і Роман II, Русь, Візантія, Рим.

Лише один абзац присвячено «місії Адальберта» в працях Д. Дорошенка, та роздуми історика й політика стосовно відмінностей між світовими християнськими центрами – концептуального рівня. Передусім він зазначає, що з падінням 476 року Західної Римської імперії оплотом християнства супроти магометанства стає Східна, зі столицею в Константинополі. «Але престиж <...> Риму, як колишнього осередку світової <...> імперії, зберігся і перенісся на представника церковної влади, на римського єпископа» [11, с. 44]. Дослідник зацентровує на амбітності римських пап, які «заявляли, що вони були наступниками Апостола Петра, першого римського єпископа, і тому їм наче б то належить і право верховного суду над усім християнським світом, у тім числі й над церквами сходу» [11, с. 45].

Основну причину незгоди й розходжень між церквами історик убачає у відмінностях еллінського й римського духу. «Християнська думка на сході, – пише вчений, – наслідувала дух

грецької філософії, її нахил до абстрактних питань догматичного характеру, вона цікавилась внутрішнім змістом людської душі та її удосконаленням. Римська церква унаслідувала практичний дух Риму, який залишив стройну систему юридичного мислення і строго впорядковані норми суспільного ладу, під які церква на Заході намагалась підвести і життя церковне» [11, с. 46]. І, нарешті, найсуттєвіша риса, притаманна Римській церкві: «...папи звикали дивитися на себе, як на найвищих суддів не тільки в житті церкви, а й в державних справах. Вони коронували імператорів і королів і ставили свою владу вище від світських володарів» [11, с. 48].

Д. Дорошенко дуже побіжно висловлюється про діяльність Ольги в царині християнізації Русі: «...жінка князя Ігоря, <...> прибула 957 р. до Царгороду, але охрестилася, здається, ще перед тим у Києві...» [11, с. 50]; «...заводить зносини з німецьким імператором Оттоном Великим, думаючи один час дістати собі єпископа з Заходу...» [12, с. 48], «...але його [Адальберта] місія не мала успіху, і Ольга таки прийняла хрещення з рук грецького духовенства» [11, с. 50].

О. Лотоцький вважає, що, їдучи до Царгороду, Ольга намагалася вирішити як політичні, так і релігійні завдання. «Політичні цілі, – уточнює дослідник, – могли полягати в бажанні забезпечити якийсь зовнішній маєстат для княжої влади в Києві; щодо релігії <...> охрещення народу з умовою надання власної ієрархії для нової церкви» [25, с. 63]. «Не досягнувши своїх цілей у Царгороді, Ольга, – продовжує вчений, – <...> посилає посольство до могутнього <...> короля <...> Оттона I з проханням прислати на Русь єпископа та священників» [25, с. 63].

¹ Закінчення. Початок у ч. 1 (32) за 2015 рік. – *Ред.*

Західних місіонерів спіткало в Києві глибоке розчарування, позаяк вони, на думку О. Лотоцького, надто «забарилися»: «...за ті два роки, коли збиралася місія <...>, обставини <...> змінилися несприятливо – чи для християнства взагалі, чи для сеї місії зокрема» [25, с. 64]. Учений роз'яснює попередньо мовлене: посланці німецького короля, «прибувши до Києва, мабуть, почали тут, не зважаючи на <...> обставини, поводитися так рішуче, як перед тим поводитися західні ж місіонери в Болгарії, звідки їх було врешті видалено. Та сама доля спіткала й місіонерів <...> на Русі» [25, с. 64]. Кінцево Ользі не вдалося «охрестити Русь та прилучити її до культурного, політичного та могутнього християнського світу» [25, с. 64].

В історичних розвідках Н. Полонської-Василенко, присвячених володарці України-Русі, певне місце надається з'ясуванню історії київського посольства до німецького монарха та «місії Адальберта». Відсутність згадок про означені події у вітчизняних літописах авторка пояснює тим, що писалися вони тоді, коли «у Києві панували візантійські впливи, ворожі Римові» [38, с. 104–105].

Дослідниця говорить, що ймовірним поштовхом звернення Ольги до Оттона I було невдоволення княгині результатами відвідин Константинополя 957 року [38, с. 104; 40, с. 20]. Вона зауважує, що зміст німецьких хронік не дозволяє з'ясувати «ні причини затримки в відрядженні посольства Оттоном I, ні причини невдачі його» [40, с. 20]. Усе ж стверджує, що «невдача не була повна: <...> Оттон I дуже радо зустрів Адальберта і дав йому високу нагороду» [40, с. 20]. Відтак, науковець припускає, що Ольгине посольство могло мати «дипломатичну мету, з якою заснування єпископії йшло лише поруч і не було головною справою Ольги» [40, с. 20].

Беззаперечним і найсуттєвішим для Н. Полонської-Василенко було те, «що Ольга нав'язала дипломатичні стосунки з двома найбільшими, наймогутнішими імперіями не лише тодішньої Європи, а всього культурного світу – з двома цісарями Римських Східної та Західної імперій...» [40, с. 20].

С. Томашівський вважає, що «офіційна візита Ольги в 957-ім р. скінчилася сильним політичним диссонансом між обома державами. Княгиня <...> відчула горду, непривітну і мало почесну поведінку Ромеїв <...>: <...> незнана нам <...> політична ціль поїздки відко не оправдалася і київсько-візантійські взаємини, ніколи не сердечні, сильно напнялися» [53, с. 70]. Чи могло бути чинником непорозуміння церковне питання? За відсутністю «найменших позитивних вказівок» історик висловлюється

обережно: «...певне те, що на погляд княгині Русь уже <...> дозріла до урядового заведення в ній християнства та що вона дійсно думала про окрему церковну організацію своєї держави. Тільки що ся мудра княгиня не бажала свого многоважного діла віддавати в візантійські руки» [53, с. 70–71].

С. Томашівський однозначно стверджує: «В справі організації краювої Церкви й систематичного навертання народу, Ольга звертається до Німеччини, де й висвячуються два єпископи для Русі...» [53, с. 74]. Цікавою бачиться заувага дослідника про те, що після смерті Либутія – першого єпископа для Русі – «Ольга видко пригадувала своє бажання, бо Оттон, перед своїм виїздом в Італію, подбав про висвячення наступника, в особі Адальберта...» [53, с. 71]. «До Києва міг він, – продовжує вчений, – прибути десь під кінець 961 або з початком 962 р., себто яких 3–4 роки після того, як Ольга вперше (тобто – було й наступне? – І. Д.) вислала в сій справі посольство до короля» [53, с. 71].

С. Томашівський виокремлює низку чинників, які зумовили крах місії Адальберта. По-перше, зміна політичної ситуації в Києві, позаяк «малолітній князь Святослав доступив повних прав! Княгиня – мати зложила реєнцію; замість старих дорадників з часів Ігоря, прийшла до голосу молода дружина Святослава» [53, с. 71]. По-друге, якщо княгиня Ольга розбудовувала державу дипломатично, господарськи, то князь Святослав удається до традиційного засобу швидкого збагачення – війни. «Вже двадцять літ Київ не вів війни – найважливішого в тих часах і обставинах жерела багатіння, а навіть удержання (достоту, – проводить аналогію С. Томашівський, – як пізніші українські козаки бунтувалися, коли їм не давано йти на море воювати)» [53, с. 71]. Де вже байдужому до християнства Святославові перейматися клопотами Адальберта! По-третє, з політичним відходом Ольги активізувалися язичники. «Прихильники старого поганства, – підкреслює вчений, – мусили з ненавистю <...> дивитися на християнську княгиню, на її відразу до ідолопоклонства та на заходи в користь нової віри; в їхніх очах, всі елементарні нещастя були певною пімстою загніваних богів...» [53, с. 71–72]. По-четверте, С. Томашівський не відкидає ймовірного втручання Константинополя в перебіг політичних подій у Русі: «...Візантія, на вістку про церковно-політичні зносини Києва з Заходом, почувала небезпеку та завела такі самі інтриги на Русі, як сто літ раніше в Болгарії» [53, с. 72].

Хоч Святослав із поваги до матері, «йдучи з протихристиянською течією, не велів переслідувати поодиноких християн <...>, одначе про удержавлення нової віри, про загальне навер-

тання народу і про утворення церковної ієрархії, – підсумовує дослідник, – не могло вже бути й мови» [53, с. 72]. Звісно, за нових політичних реалій «Адальберт <...> міг тільки ствердити, що його місія стала зайва» [53, с. 72].

Загальна ж оцінка С. Томашівським християнського вибору княгині Ольги – висока, піднесено-емоційна: «Такий був вислід першої в історії спроби повернути всю Русь на християнство і злучити її церковно-культурними зв'язками з Заходом...» [53, с. 72]. Учений указує на потенційні перспективи «того змагання першої християнки на київському престолі»: «...в разі успіху було-б повело історію Східної Європи цілком іншим шляхом, ніж опісля вийшло, що призначувана тоді Києву історична місія перейшла на Польщу» [53, с. 72].

Професор зауважує, що нащадки віддали належну шану «головним героям сеї історичної драми»: «...києво-руська Церква постановила між святими Ольгу, а німецька – Адальберта. Се останнє, очевидно, не за Русь. Недоспілий руський єпископ став <...> потім першим архієпископом магдебурзьким; на сім становищі діяльність його самого і його наслідників мала епохове значіння в розвитку християнства і Німеччини» [53, с. 72].

Знаковою є характеристика С. Томашівським сутності релігійної політики за часів Ольги – Володимира Великого: «... подвійне хитання Київської Русі: між поганством і християнством – всередині, та між Візантією і Римом – на зверх» [53, с. 74].

Доволі своєрідне прочитання «діянь Адальберта» маємо в І. Огієнка. Передусім він спростовує заяви тих католицьких письменників, які «твердять, ніби Ольгу охрестили католики» [33, с. 26]. Контраргументи вченого-богослова такі: «По-перше, в той час ще обидві частини християнства – Греція й Рим не розходилися, а тому для того часу рано ще говорити про католицизм; по-друге, Ольга тоді була вже безумовно охрещеною» [33, с. 26–27]. Дослідник, не заперечуючи самого факту посольства княгині до німецького короля, вважає, що про запрошення біскупа на Русь не йшлося; натомість «Оттон, відомий як завзятий насадитель християнства серед слов'ян, хотів скористатися з випадку і проти бажання Ольги настирливо послав-таки в Україну свого непрошеного єпископа...» [33, с. 26–27]. Відтак і вислід «місії Адальберта» – вповні очікуваний: «...єпископ цей <...> змушений був утікати з України, нічого не зробивши, бо протихристиянський настрої там був ще надто великий» [33, с. 26–27].

Отець І. Нагаєвський шукає витоки Ольжиного посольства до Оттона I в безрезультативності її поїздки до Константинополя 957 року.

На думку вченого, одним із завдань перемовин княгині з імператором і патріархом було «визнати для Києва ієрарха, що самостійно управляв би Київською Церквою. Такі старання не були новістю для Києва, бо там вже був архієпископ в часах Аскольда й Діра, якого вислав був туди патріарх Ігнатій за володіння імператора Василя Македонця» [28, с. 30]. Відмову пояснює тим, що <...> патріарх і імператор не мали певності, чи він в Києві вдержиться з огляду на поганські впливи дорадників молодого Святослава <...>. Може, радили св. Ользі ще дещо подождати...» [28, с. 30]. Та княгиня поспішала охрестити руську державу, доки була її регенткою.

Трирічне очікування відповіді вчений умовитовує суперництвом прикордонних митрополій Бремен-Гамбурга та Майнца. «Обидві ці митрополії, – оповідає дослідник, – обстоювали свої виключні претензії в християнізації слов'ян. Остаточно архієпископ Бремену, Адальдаг, висвятив монаха з монастиря св. Альбана в Майнці, Лібутія, на єпископа Русі, але він скоро помер, не виїхавши з Німеччини. Тоді архієпископ Майнцу, Вільгельм, висвятив монаха з монастиря св. Максиміліана в Трірі, Адальберта, на це саме достоїнство. Він дістався на Русь і був там в рр. 961–962» [28, с. 31].

І. Нагаєвський не погоджується з тими вченими, котрі пов'язували невдачу місії Адальберта з уступленням «св. Ольги з регентства й початком поганської реакції за Святослава» [28, с. 31]. Контраргумент отця Ісидора – «Святослав не переслідував християнства, хоч би для пошани своєї матері...» [28, с. 31]. «Мабуть, найголовнішою причиною, – припускає дослідник, було те, що він [Адальберт] не був ще самостійним архієпископом – митрополитом, а єпископом-місіонером, якого могли <...> підчинити митрополитові в Бремені або Майнці (такими були єпископи Праги і Гнезна, що підлягали митрополитові в Магдебургу). Нову митрополію могла створити лише Апостольська столиця в Римі. Чи були там заходи в тій справі, не знаємо нічого» [28, с. 32].

Суттєвим чинником від'їзду «Адальберта з Києва було те, що він і його пресвітери були латинського обряду, не знали слов'янської мови, ані письма і, що найголовніше, не вміли служити слов'янської св. Літургії, яка вже була вкорінилася в Києві ще від часів місії св. Кирила й Методія. Русь не думала змінити свого обряду, як це сталося в Моравії, Чехах і Польщі» [12, с. 32]. Наголошуючи на цій обставині, І. Нагаєвський згадку Адальберта I про хрещення володарки Русі в грецькому обряді витлумачує як його власне зізнання-пояснення марності місіонерських зусиль у Києві [28, с. 33].

Учений, говорячи про неодноразові спроби канонізації Ольги та Володимира, попередні невдачі пояснював протидією «грецьких митрополитів в Києві, які мали застереження до <...> [їхніх] заслуг <...> за їх універсально-християнські переконання та зв'язки з Західною Церквою» [28, с. 35].

І. Кузич-Березовський, говорячи про імперськість Візантії, наголошує на підступності та далекоглядності її дипломатії: «...греки не бридилися й найпідліших засобів, як отрута, осліплення, замах на життя, платне заворушення, <...> економічні репресії <...>, релігійні чвари, споріднення чи посвоячення з котримось народом, щоб його <...> нацьковувати на інший народ» [21, с. 108]. Опертям і знаряддям такої політики була й «Грецька церква та її місії: митрополити, єпископи, священники, ченці та їхні секретарі. Прийняття грецького обряду якимсь народом уважалося в грецькій політиці найважливішим державно-політичним успіхом» [21, с. 109].

Дослідник називає Царгородський патріархат «духовним ворогом Русі» [21, с. 109]. Стверджує, що свого часу болгарський цар Симеон (двоюрідний брат Олени-Ольги) разом із Олегом намагалися «увільнити церкви обох держав від грецької духовно-військової залежності, накиненої обом народам 864 і 867 рр.» [21, с. 115]. Автор покладається на «свідчення арабських істориків, які повідомляють, що в 913 р. Русь прийняла християнство <...> ймовірно, тоді було охрещено короля Ігоря самостійним болгарським патріархом, бо не можна навіть подумати, щоб сестра царя Симеона Олена була до того часу не охрещена» [21, с. 117]. Та по смерті Симеона 927 р. греки зуміли підпорядкувати собі його сина Петра, одруживши того з онукою візантійського імператора Марією [21, с. 118–119]. Упевнений, що повстання деревлян супроти Ігоря сталося за гроші греків [21, с. 120].

Учений переконаний, що, їдучи до Царгорода, королева Ольга «мала за ціль – за зразком болгарів – отримати осібний київський патріархат кирило-мефодіївського обряду. Тим патріархом, чи бодай руським митрополитом, бажала бачити свого сповідника Григорія» [21, с. 125]. Це – по-перше. По-друге, воліла одруження Святослава з візантійською царівною та його охрещення. По-третє, прагнула розв'язати політико-торговельні проблеми. «Королева Олена, – продовжує історик, – невдоволена результатами подорожі <...>, звертається до <...> Оттона I...» [21, с. 126]. Упевнений, що це «посольство <...> сильно стурбовало греків, і тоді 961 року воєвода Свенельд руками Святослава усуває силою

королеву Олену від влади. Владу номінально бере в свої руки молодий і недосвідчений Святослав, і ним керує відтепер за посередництвом Свенельда – Греція» [21, с. 126]. Учений стверджує про макіавеллізм Свенельда («Знищення хозарсько-болгарсько-руського союзу – це діло Свенельда (греків)» [21, с. 128]).

Через політичний переворот у Києві місія Адальберта виявилася марною. Все ж Ользі-Олені, на думку І. Кузича-Березовського, вдалося поширити «слов'яно-руський обряд у Києві настільки, що за короля Володимира треба було Україну перехрещувати втретє, цей раз на візантійський обряд» [21, с. 142], який засадничо різнився від обряду кирило-мефодіївського. Історик підсумовує: «...королева пішла слідами <...> Симеона: прагнула самостійної національної церкви в злуці з Римом (бо розколу церков тоді ще не було)» [21, с. 142].

Г. Лужницький у своїй монографії з промовистою назвою «Українська церква між Сходом і Заходом...» розмірковує над тим, чому Ольга, хрещена в православ'ї, «не захотіла поширити християнства в цьому ж обряді <...>, а <...> звернулася до короля Оттона з проханням прислати священників-місіонерів латинського обряду?» [26, с. 40]. Автор історико-релігійного дослідження переконаний, що княгиня після відвідин Царгорода 957 року зрозуміла безперспективність постання автономної церковної ієрархії з подання Візантії, а «тому домагалася латинських ченців. З цієї причини вона, мабуть, здержувалася від поширення християнства (у візантійському обряді) на Україні...» [26, с. 41]. Учений наголошує, що по смерті Лібутія «цісар Оттон, здогадно під натиском пригадок княгині Ольги, подбав про висвячення нового єпископа, ченця Адальберта...» [26, с. 39]. Невдачу місії останнього пояснює тим, що в час його прибуття «у Києві панував уже князь Святослав», а тому «Адальберт вернувся з нічим» [26, с. 40].

Г. Лужницький підсумовує: «...три спроби охрестити Україну в латинському обряді не вдаються». Конкретизує мовлене так: «...перший латинський єпископ для України Лібутій вмирає, не побачивши навіть землі, на якій мав організувати церкву; другий Адальберт прибуває тоді, коли на престолі Української Держави княжить поганин, який старається відродити поганську віру, і без успіху вертається назад; втретє послі Апостольської Столиці прибувають на заклик <...> князя Ярополка і, коли здається, що ніщо вже не стоїть на перешкоді, щоб Україна безпосередньо прийняла, латинський обряд, вибухає війна (980 р.) і Київ займає князь-поганин Володимир. Вісім років по здобуттю Києва князь Володимир з цілою Україною і тодішніми її колоніями на півночі приймає

християнство у візантійсько-слов'янському обряді. Українська Церква стає воротарем Вселенської Церкви на Сході» [26, с. 41].

Доктор богослов'я Ю. Федорів, розмірковуючи над проблемою християнізації Русі-України, звертає увагу на сильні позиції нової релігії вже за князя Ігоря (покладається на договори із греками, наявність у Києві соборної церкви святого Іллі); уважає, що для ширення вчення Христа були сприятливі обставини (відсутність багатой та розвиненої міфології, окремої касти поганських жерців) [55, с. 29–30]. Автор, не відкидаючи ймовірного навернення Ольги ще до поїздки в Константинополь, усе ж схиляється до свідчень руських і західних літописців [55, с. 31–32]. При цьому стверджує, що хрещення не було винятковою ціллю подорожі княгині: «...вона мусіла мати також і інші <...> пляни, про які літописець очевидно не знав. Про це здогадуватися можемо з того, що після її повороту відносини з Царгородом дуже похолодніли; значить <...> Ольга не досягнула всього, чого хотіла...» [55, с. 32]. Відсутність згадки про місію Адальберта до Києва в «Повісті минулих літ» пояснює тим, що «літописець писав тоді, коли між Східньою і Західньою Церквами настигло цілковите роздвоєння, отже й не бажав згадувати, що наша Церква на самих початках мала зв'язки з латинською Церквою. Можливе також, що в оригінальному списку літопису така згадка була і лише пізніші переписувачі її пропустили» [55, с.33].

Оригінальне розв'язання проблеми християнського вектора Русі пропонує О. Прицак. Порівнюючи посольства Ольги і болгарського царя Бориса 100-ма роками раніше, вчений відзначає не лише подібне («перед остаточною домовленістю із Константинополем Борис також досліджував можливості Рима» [43, с. 217]), а й відмінне в них. Останнє полягало в тому, що «папи Агапіт (946–955) та Іван (955–964) не дорівнювали Миколаєві I (858–867) або Іванові VIII (872–882), а благочестивий патріарх Полієвкт не мав нічого спільного із строгим теоретиком Фотієм, патріархом у 858–867 і 877–886 рр. Крім того, Ольга звернулася не до папи римського, а до саксонського короля Оттона I. Тут треба ще додати, що близько середини X ст. Візантія більше не цікавилася активним наверненням до християнства варварів, особливо коли йшлося про країни поза кордонами Римської імперії. Тоді ж <...> не було розколу між Римом і Константинополем після офіційного возз'єднання 920 р.» [43, с. 217]. Окрім означених чинників релігійно-міжнародного характеру, дослідник виокремлює ще й людський, суб'єктивний, як то: «Костянтин VII був неабияким прихильником Оттона I, якого у своїх «administrando

impregio» називав „Великим”» [43, с. 217]. І вже зовсім несподіване пояснення: «Можна припустити, що імператор Костянтин VII (або Роман II, оскільки він згадується у хроніці Адальберта) порадив Ользі – після того, як патріарх Полієвкт охрестив її, – попросити місіонерів у його друга Оттона I, на той час єдиного активного речника місіонерської діяльності у Східній Європі» [43, с. 217–218]. «Руську княгиню Ольгу, – підсумовує О. Прицак, – охрестив у жовтні 957 р. в Константинополі патріарх Полієвкт. Це було персональне приватне хрещення. Пізніше, коли Ольга захотіла охрестити свою державу, вона звернулася до професійних місіонерів Оттона I, прислухаючись до поради візантійського імператора Костянтина VII» [43, с. 218].

Вагомим релігієзнавчим надбанням української діаспори є фундаментальне дослідження М. Чубатого. Для нас вельми важливі авторські зауваги стосовно відмінностей між католицькою та православними церквами ще до розколу 1054 року. «Ріжниця та лежала, – стверджує вчений, – в основнім характері двох християнських культур, сходу і заходу. Візантійська культура IX століття <...> вже не була ані культурою Римлян <...>, ані культурою старинних греків <...>. Саме <...> орієнталізація Візантії внесла у християнську державу орієнтального духа деспотизму та признання деспотові права вирішувати всі справи включно зі справами віри» [57, с. 156]. У результаті східна церква вже «в IX столітті була неспосібна вести християнські місії, бо у Візантії трималися засади, що кожний нарід, який приймає християнство з Візантії <...>, стає <...> підданим <...> візантійської держави...» [57, с. 156].

Рим, на противагу Константинополеві, сприймав церкву «установою Божою, понаднаціональною <...>, не давав змогу ніякому монархові мішатися у справи Церкви аж до такої міри, щоб <...> посягав на право вирішувати справи віри в інших християнських державах, а новонавернених трактувати як [своїх] підданих...» [57, с. 156–157].

«Візантійська християнізація викликала супротив новонавернених народів, які боронячи свою суверенність, «старалися і на церковнім полі відірватись від візантійського патріархату, допомагаючись повної церковної самоуправи» [57, с. 156].

Натомість «Церква на заході, – апологетично стверджує М. Чубатий, – своєю християнізаційною акцією помогала варварським народам <...> розвиватися у спільноту свобідних християнських народів <...> під моральним провідом папи» [57, с. 156–157].

Чи усвідомлювали і враховували зазначені відмінності церков ті володарі, котрі прагнули

християнізації своїх народів? Згідно з дослідником, правителі Київської держави, як, попередньо, і Болгарії, орієнтувалися в церковно-геополітичному розкладі [57, с. 156].

Передусім учений стверджує, що на середину X ст. «перед нами Русь, уже напів християнська, напів ще поганська» [57, с. 170]. Християни – переважно прийшли населення, вищі стани; «місцевих мас християнська віра у Наддніпрянщині, мабуть, ще не <...> захопила...» [57, с. 170]. Історик-богослов заперечує як офіційну, так і потаємну християнськість Ігоря чи Ольги, позаяк у Русі «існувала така свобода віри й толеранція для християнства, що <...> нема підстави думати, що <...> [вони] мусіли критися зі своїми християнськими переконаннями перед <...> підданими...» [57, с. 174]. До того ж помсти Ольги по смерті чоловіка заперечують її на верненість до Бога ще за життя Ігоря. «Немає сумніву, – переконаний учений, – що Ольга стала християнкою під впливом київського християнського оточення. Її християнство було глибоке, тому мусіло бути вислідом довгого часу» [57, с. 175].

Переконаною християнкою княгиня стала в Києві, проте «хрестилася та в Царгороді, <...> в році 955» [57, с. 177]. Саме тоді Ольга здійснила першу подорож до столиці; а вдруге – «в році 957 в справах державних, дипломатичних» [57, с. 177]. Не виключено, що під час другої поїздки «могли бути теж заторкнені справи евентуальної єрархії для Києва» [57, с. 178].

Аналізуючи прийоми володарки Русі – 9 вересня та 18 жовтня 957 року, дослідник зауважує на «злегковаженні духовника Ольги, о. Григорія» і робить далекоюсяжний висновок: «...церковна політика Ольги <...> була дуже не по нутру византійському урядові. Ольга не думала впускати на Русь цілим струменем грецькі церковні особи <...> о. Григорій міг бути Варягом і християнином латинського обряду, як мало не всі Варяги, і тому його стрінув у Царгороді такий болючий афронт» ...» [57, с. 178].

М. Чубатий констатує різке погіршення русько-византійських взаємин з осені 957 року й називає вірогідні (з огляду на відсутність інформації про предмет перемовин у праці Костянтина VII) причини цього. По-перше, по хрещенню княгині «византійська церковна і державна влада бажала вести на Русі <...> місію, але на <...> умовинах, які <...> були неприємливі, може як – уведення грецької мови до церков на Русі, безпосередня залежність від <...> грецького архієпископа в Корсуні <...>, недопущення місіонерів з <...> Тьмутороканського архієпископства, де вже була руська церковнослов'янська мова, та з західних <...> держав, де вже було християнство слов'янського обряду

<...>. Русь, як терен християнізації, вимагала окремих, самостійних місійних засобів, яких Візантія не визнавала» [57, с. 180]. По-друге, Константинополь відкинув імовірний матримоніальний запит Ольги, котра «зломити хребет поганській партії <...> могла б <...> подруженням свого 15-літнього сина Святослава з «порфірородною дружиною» з цісарського роду...» [57, с. 180–181].

Відтак, «не сподіваючись від Візантії нічого доброго, <...> Ольга <...> звернулася на захід, до німецького короля Оттона I, щоби включити Русь церковно й політично в союз із західними християнськими державами» [57, с. 182].

Хоч учений називає справу посольства володарки Русі до німецького монарха загадковою, все ж перелічує ймовірні його завдання: «...по-перше, це посольство Ольги було диверзією, зверненою проти Візантії. По-друге – воно відносилось до справи церковної єрархії для Русі. По-третє, <...> стояло у якійсь зв'язку з боротьбою двох партій на київським ґрунті» [57, с. 183]. На переконання Чубатого, 959 року християнське угруповання в Києві доволі зміцніло, і «Ольга хотіла цю перевагу завершити доконаним фактом, поставленням <...> католицького єпископа латинського обряду, залежного церковно від Риму, а політично опертого на допомогу німецького короля...» [57, с. 183]. Останній, – стверджує вчений, – засадничо позитивно відгукнувся на клопотання Ольги, проте католицька місія надто забарилася (через суперечку між гамбурзько-бременським єпископом Адальдагом і архієпископом Майнцу Вільгельмом: «...хто з них компетентний діяти на Русі» [35, с. 184]). Перевага християнської партії була тимчасовою: з утвердженням у Києві 20-літнього Святослава піднеслося руське поганство. Вчений припускає, що «екстремні елементи з поганської партії, без згоди <...> Святослава, улаштували напад на посольство Адальберта у його поворотній дорозі, так що дехто з членів місії потерпів» [57, с. 184].

Кінцева оцінка діянь княгині – досить образна й умотивована переконаннями М. Чубатого: «...Ольга стоїть на перехресті релігійної та культурної історії Русі – України» [35, с. 186]. Учений конкретизує попередньо мовлене: по-перше, нова релігія в Русі була не настільки впливовою, щоб княгиня могла зважитися на примусову християнізацію країни; по-друге, християнство Ольги було характеристичним. «Християнство її часів, – пояснює вчений – це вповні вселенське католицьке християнство. Для неї східні чи західні християни це такі самі християни. Це ж мусіло виходити з самого складу християн тогочасної України. Християнами на Наддніпрянщині <...> були <...> в

переважаючій кількості Варяги <...>, або <...> хрещені в Скандинавії <...> в латинському обряді <...>, або <...> навернені на християнство <...> в Візантії» [57, с. 186].

Цікавим, аргументованим бачиться висновок релігієзнавця: «...Руська Держава могла прийняти християнство в латинському чи східнім обряді <...>. На Русі ще тоді не було схильності ні до сходу, ні до заходу, не було теж упередження до латинського християнства, нехиті, випродуковані в пізніших часах. Тому для <...> Ольги зворот в одну чи другу сторону був радше справою політичної орієнтації і політичних догідностей брати єрархію для Русі з тої частини християнської церкви, що єрархічно пов'язані з Римом чи з Візантією» [57, с. 186–187]. На увагу заслуговує і така теза вченого: «...в тому часі на західних окраїнах держави було ще чинне християнство третього, слов'янського обряду з церковно-слов'янською мовою» [57, с. 186–187].

І. Власовський, піддаючи сумніву літописне повідомлення про хрещення княгині в Константинополі, а не в Києві, натомість підкреслює, що «найголовнішим буде <...> той безсумнівний факт, що <...> Ольга прийняла християнську віру з Царгороду, а не з Заходу» [6, с. 21–22]. Принагідно критично висловлюється стосовно тих католицьких істориків, які «старанно вишуковують та зараз же довільно освітлюють всякі дрібні факти, щоб доказати постійні «взаємини України з Римом та змагання українських церковних і державних мужів відірватися від Греції а наблизитись до західного світу». Ці «змагання» починають <...> вже від княгині Ольги, яка <...> «нав'язала була контакт з Апостольською Столицею за посередництвом цісаря Оттона в справі хрещення України...» [6, с. 22].

Чи міг католицький вектор порятувати Русь-Україну, посприяти її політичному й церковному самоствердженню? Відповідь автора негативна; за аргументацією він звертається до професора Е. Вінтера (католика): «Римська імперія німецької народности й Латинська церква стояли тоді в подібному зв'язку, як Візантійське царство з Візантійською церквою. Кожний новий релігійний здобуток Латинської церкви рівночасно означав приєднання або підпорядкування до імперії й навпаки» [6, с. 22].

І. Власовський скептично ставиться до «місії Адальберта», називає її «епізодом»; задається запитанням, «як могла княгиня приготувати таку зустріч єпископу Адальберту й місії його, висланцям Риму і цісаря Оттона I»? [6, с. 22]. Мабуть, небагато вони важили для Києва. «Нема сумніву, – підсумовує вчений, – що християнство за часів св. княгині Ольги ширлося завдяки прихильності [її] до нової віри <...>. Якщо <...> Ольга не охрестила України-Руси,

то, очевидно, тому не сприяли ще політичні й суспільні обставини державного життя...» [6, с. 22].

Вагому культурологічну цінність має доробок І. Шевченка. В розрізі нашої розвідки матеріалу в них – обмаль, але для розуміння підґрунтя русько-візантійських відносин зауваги автора – концептуальні. Передусім ідеться про самоідентифікацію Візантії, сприйняття її сусідами. «Упродовж більш як тисячолітньої історії своєї держави, – мовить учений, – візантійці розглядали її як спадкоємницю колишньої Римської імперії <...>. Виходило, що Візантія – це всесвітня імперія, що візантійські імператори – світові правителі, що візантійці – <...> найцивілізованіший <...> народ» [58]. Якщо варвари жадали ввійти в сім'ю цивілізованих народів, то тільки «через християнство – єдино правильну ідеологію, монополізовану Візантією. Бо <...> візантійське християнство – і було суттю цивілізації» [58]. «Згідно з візантійською концепцією ієрархи правителі і держави, – зацентровує дослідник, – <...> на чолі її стояв імператор, оточений підлеглими йому володарями, що вважалися ідеалізованими членами його родини: англійський правитель був йому тільки другом, болгарський – сином, руський – небожем, Карлові Великому було неохоче надано статус брата. Відповідно варіювалися й титули цих правителів: володар, владний правитель, король, навіть імператор. Але аж до XII ст. нікому з чужинців не було дозволено іменуватися <...> імператором римлян» [58]². Імперські претензії Візантії зовнішній світ визнавав упродовж більш як половину її історії; візантійські політичні концепції впливали на політичне мислення середньовічної Європи аж до XII ст. своїми символами влади – скіпетром, короною, державою, золотою вислою печаткою – вона теж має завдячувати Візантії [58].

Християнізація втворювала шлях для пізнішої візантинізації. Вчений поділяє місії Константинополя на три категорії: військово підтримувані імператором; за урядової дипломатичної участі; діяльність офіційних місіонерів чи ревних добровольців. Зазначає, що, попри відмінності, всі візантійські місії мали спільний визначальний складник: «...місіонери головним чином зверталися до володарів і членів пануючої верстви – вони діяли «згори донизу» <...>. Хто б то не був <...> і як би він не діяв – сам їздив до Царгороду чи запрошував місіонерів до себе, – в кінцевому підсумку все зводилось до глави держави <...> через якого благодать

² Титулатура *Imperator Romanorum* з'явилася на Заході 982 р., але лише Фрідріх I Барбароса вирішив, що двох римських імператорів бути не може і став називатися імператором *rex Graecorum* [58].

Святого Духа сходила спершу на його родину, і тільки потім – на його народ» [58].

Знаковими є такі сентенції дослідника: «Варварського правителя, що мав бути охрещеним, щедро осипали дарунками <...>. Імператор був за хресного батька для правителя – новохрещенича <...>. Іноді такого правителя одружували з візантійською дамою високого роду. До охрещення такий правитель <...> дивився на землю ромеїв як на <...> обітовану, а опісля <...> почувався «часткою» імперії <...>, виявляв бажання «підкорятися нероз'ємній спільноті» візантійців і хотів (чи принаймні почувався до обов'язку) жити з ними і вічному миру» [58]. Справді, як же не екстраполювати зазначені авторські положення на перипетії русько-візантійських взаємин за володарювання Ольги й, особливо, її онука Володимира?

Дати навернення княгині І. Шевченко не називає, лише обережно зауважує: «...на 957 рік була вже християнкою <...>. Мабуть, вона прийняла хрещення в Царгороді, де, в усякому разі, вже побувала правдоподібно у 946 р.» [58]. Особистий християнський вектор Ольги вчений обумовлює низкою чинників і, зокрема, тим, що у другій половині IX ст. «Візантія була на вершині політичної могутності» [58]. Водночас, «завдяки війнам, дипломатії й торгівлі київська правляча верхівка <...> була добре ознайомлена не тільки з показною релігією Візантії, а й з її дещо суворішим варіантом, що панував у наново скроєній Західній імперії, а також з ісламом, прийнятим 922 р. волзькими булгарами, та юдаїзмом, поширеним серед еліти недавно підкорених Русою хозарів» [58].

Культуролог трактує християнізацію Русі як останнє надбання східного патріархату; натомість «в середині X ст. церква, керована римським патріархатом, могла з гордістю оглянутись на свою успішно проведену місіонерську діяльність» [58] і попереду мала блискуче майбутнє. Учений не пояснює, чому Русь не потрапила під Римську релігійну юрисдикцію, лише зазначає: «...впродовж другої половини X ст. і значної частини XI ст. вищі класи Києва не вважали латинське учення порочним. Хай княгиня Ольга й була охрещена у Царгороді, однак у 959 році, задовго до того, як у Києві остаточно вкорінилася візантійська ієрархія, вона проводила переговори з Оттоном I про приїзд у її країну латинського місіонера зі священниками <...>. Місія Адальберта закінчилася нічим за загадкових і трагічних обставин, однак у тому, що вона була, сумнівів немає» [58]. Суттєво, що й після охрещення Русь ще довго релігійно мирно спілкувалась із Заходом.

Отож, українські вчені одноставні у визнанні як посольства Ольги до Оттона I, так і спо-

рядженої ним християнської місії. Водночас констатуємо суттєві розбіжності в тлумаченні намірів княгині та чинників невдачі Адальберта.

І. Огієнко та М. Грушевський уважають, що володарка Русі не запрошувала латинських священників, позаяк відправила посольство винятково в політичних цілях (про превалювання політичних завдань у київських дипломатів мовить і Н. Полонська-Василенко). М. Грушевський заперечує наявність в Ольги прагнення християнізувати Русь за відсутності для цього належних передумов (із ним погоджується І. Власовський, який скептично називає Адальбертову експедицію епізодом). І. Огієнко акцентує на недоречності розмірковувань стосовно католицького вектору княгині, оскільки в ті часи Греція і Рим церковно ще не розійшлися.

Екзотичною є версія О. Пріцака щодо звернення княгині до німецького короля за порадою візантійського імператора (буцімто в останнього бракувало місіонерів).

Натомість решта дослідників (І. Крип'якевич, М. Брайчевський, В. Галаган, Р. Іванченко, В. Ричка, Д. Дорошенко, О. Лотоцький, С. Томашівський, І. Нагаєвський, І. Кузич-Березовський, Г. Лужницький, Ю. Федорів, М. Чубатий, І. Шевченко) солідаризуються в баченні витоків звернення княгині до німецького монарха (вислід невдалих перемовин Ольги з Костянтином VII 957 року щодо статусу руської церковної організації); мети київського посольства (запровадження останньої за сприянням Оттона I та Риму). Звісно, є й відмінності в розумінні стратегій княгині, трактуванні сутності та практики Східної й Західної церков (особливо виразно це простежується в працях І. Кузича-Березовського та М. Чубатого).

Київську поразку Адальберта дослідники вбачають у співдії низки чинників, як то: небажання Оттона I надати жаданий (незалежний) статус руській церковній організації; «ревність» і брутальність Оттонових священників; затримка місії, котра стала недоречною в новій геополітичній ситуації; державний переворот у Києві (поразка християнської партії з вокняжінням Святослава); русько-візантійське порозуміння зі сходженням на трон Романа II; охрещення Ольги за грецьким обрядом, а відтак, самоідентифікація княгині з ідеалізованою візантійською панівною родиною. В кожного з істориків превалюють у поясненні деякі з означених чинників.

Сучасні вітчизняні релігієзнавці (А. Колондний, П. Яроцький, Б. Лобовик) першопричини поразки Ольги вбачають у тому, що вона, як і Аскольд, зверталася за допомогою до Константинополя або Риму. Це викликало супротив патріотичних сил, оскільки загрожувало суве-

ренності Русі. Учені вважають упередженим твердження, ніби Київська держава прийняла християнство від Візантії: Володимир і його наступники трималися кирило-мефодіївської традиції (політична незалежність Русі під церковною зверхністю Константинополя).

Згадаймо й про праці не діаспорних, а просто зарубіжних дослідників, які переймалися історією Київської Русі.

Комплексним використанням джерел (грецьких, латино-німецьких і руських), своєрідною інтерпретацією відомостей із них вирізняється стаття французького дослідника Ж.-П. Арін'йона. До руських хронік автор закликає ставитися обережно, позаяк вони «доносять до нас только эхо <...> событий, засвидетельствованных современными греческими или латинскими источниками...» [1, с. 118].

Учений, апелюючи до оповіді імператора, заперечує ймовірність охрещення володарки Русі як у Києві 955 року, так і в Константинополі 957 року (про другу поїздки княгині не йдеться). При цьому наголошує: «...невозможно представить, чтобы Константин VII <...>, рассматривавший себя как «христа среди апостолов», упустил возможность упомянуть о крещении при его дворе, с его участием в качестве крестного отца <...> Константин VII <...> называет <...> русскую княгиню только ее языческим именем Эльга...» [1, с. 120]. Натомість уважає, що вона прийняла хрещення наприкінці 959 року в Києві від візантійських або місцевих (грецьких чи слов'янських) священників [1, с. 124]. Припускає, що «Скилица-Кедрин и Зонара могли объединить посещение Ольгой Константинополя в 957 г. и её крещение в 959 г. <...> поскольку крещение русской княгини в императорской столице льстило «греческому ортодоксальному патриотизму» византийских интеллектуалов XI и XII вв. Русские авторы XI в. принадлежавшие к церковной среде, зависящей от вселенского патриарха, могли сделать ту же ошибку [1, с. 124].

Французький дослідник Ж.-П. Арін'йон заперечує релігійний підтекст як поїздки княгині до Константинополя 957 року, так і її посольства до Франкфурта 959 року. Натомість американський учений українського походження Г. Вернадський наголошує, що і від Костянтина VII, і від Оттона I вона домагалася автокефальної церкви.

Постає питання: якщо не для хрещення, то задля чого їздила княгиня в Константинополь? На думку Ж.-П. Арін'йона, – «санкціонировать соглашение <...> и торжественно признать главное место, отныне занимаемое Русью в дипломатической расстановке в Северном

Причерноморье. Но для этого с русской точки зрения <...> необходимо заключить <...> матримониальный союз» [1, с. 119]. Позиція двору в цьому визначалася Костянтином VII, який у трактаті «Про управління імперією» застуджував шлюби порфирогенітів із варварськими зверхниками. Відмова василевса спричинила погіршення русько-візантійських взаємин, і персональне хрещення княгині відбулося зі сходженням на трон Романа II. Незадовго до цього вона відправила посольство до Оттона I.

Ж.-П. Арін'йон стисло викладає версії Ф. Фортинського, М. Присьолкова, А. Воронова, Є. Голубинського та Б. Рамма [1, с. 121] щодо завдань київської експедиції. Підкреслює, що «Ольга отправила свое посольство к королю Германии, а не в Рим. Однако создание новой епархии зависело от папы <...>. Следовательно, в 959 г. король Оттон не мог удовлетворить своей властью ходатайство русской делегации в том виде, как нам об этом сообщают немецкие источники» [1, с. 121]. Учений стверджує, що уважне прочитання останніх уможливує таку точку зору: «...у русских не было ни большого и искреннего желания принять христианство, ни получить латинскую церковную иерархию. Поэтому «Либуций <...> задержал отъезд в свою епархию более чем на год, а <...> его преемник Адальберт <...> не считал это назначение почетным <...>. По прибытии в Киев германский миссионер <...> быстро понял, что все его усилия будут напрасны, и тотчас же отправился в обратный путь» [1, с. 121–122].

Отже, дослідник заперечує релігійний підтекст посольства Ольги до Оттона I; для нього переконливою є гіпотеза про налагодження торговельних зносин і укладення з Німеччиною договору, аналогічного відповідним угодам між Руссю та Візантією [1, с. 122]. «Но в Западной Европе X в., – пояснює історик, – организация товарообмена с иностранными государствами решительно отличалась от византийской практики, поэтому переговоры не имели успеха...» [1, с. 122–123]. Згідно з його версією, «місія Адальберта» була ініціативою Оттона I, котрий «использовал прибытие русской делегации <...>, чтобы отправить в Киев миссионера и показать папе, что он de facto осуществляет императорские прерогативы в том виде, как их интерпретировали императоры Запада со времени Карла Великого» [1, с. 122]. Та посланці майбутнього імператора прибули запізно (настало чергове русько-візантійське порозуміння) і «впоследствии, – стверджує Ж.-П. Арін'йон, – не известно о какой-либо новой серьёзной попытке латинской церкви подчинить Русь вплоть до XIII в.: политико-религиозные отно-

шення с Заходом в отличие от торговых связей остануться эпизодическими» [1, с. 124].

Г. Вернадський – американський учений українського походження (син першого президента Всеукраїнської академії наук) – підкреслює, що кожен із новонавернених слов'янських народів прагнув, із огляду на «тісний зв'язок між церквою і державою у Візантії», «обмежити <...> владу патріарха. Тому слов'янські лідери <...> намагались організувати свою церкву у вигляді автокефальної інституції. Як попередній крок вони наполягали на її існуванні як національної одиниці – діоцезу патріарха Константинопольського, очолюваного митрополитом або архієпископом» [4, с. 555; 3, с. 49]. Охрещення княгині Ольги зміцнило християнську партію в Києві та водночас активізувало язичницьку. Остання «не могла запобігти її особистому наверненню, але <...> перебувала в опозиції до навернення народу доти, поки руській церкві не буде гарантовано повну автономію» [4, с. 556]; [3, с. 49–50].

Дослідник вважає, що 957 року Ольга клопоталася в Константинополі про автономію церковної організації на Русі. Відмова Константинополя змусила її повторити політику болгарського хана, «звернувшись до Заходу – в її випадку до імператора священної Римської імперії Оттона I» [4, с. 556; 3, с. 49–50]. Г. Вернадський погоджується з М. Присьолковим, що провал місії Адальберта «мав бути результатом нерозуміння між Ольгою і Оттоном I. Ольга зажадала, щоби Київську церкву було організовано як автономний діоцез під орудою архієпископа або митрополита. Оттон послав до неї лише єпископа з обмеженими повноваженнями; Церква мала бути організована, як проста єпархія під повним контролем германського духовенства, що уявлялося неприйнятним для русів» [4, с. 556; 3, с. 50]. І ця «невдача Ольги у забезпеченні національної організації для руської церкви, – переконаний учений, – вилилася у піднесення язичницької партії» [4, с. 556; 3, с. 50].

* * *

Наведений у результаті історіографічного екскурсу розвій оцінок, розмаїття версій уможливають власне бачення проблеми. Наша візія не претендує на оригінальність, істинність, є лише вислідом роздумів на основі прочитання джерел і зіставлення аргументів учених.

По-перше, для нас беззаперечним є висновок наукового загалу про автентичність і правдивість німецьких латиномовних хронік. Водночас лише ті дослідники, котрі зіставляють їх із руськими літописами (хоч і явно переобтяженими легендами, домислами) та візантійськими

джерелами, спроможні запропонувати найвіріднішу реконструкцію подій.

По-друге, найбільш обґрунтованим є судження тих істориків, які мовлять про варязькість Ольги, її первісне язичництво, сприйняття християнства з переконання, а не просто задля освячення влади³.

По-третє, дотримуємося версії про дві поїздки княгині до Константинополя: перша – 957 року (про неї оповідає у своєму трактаті Костянтин Багрянородний, а руські літописи датують 955 роком); друга – за імператорства Романа II, орієнтовно 960 року. Ймовірно, що наріжною проблемою в перетрактаціях із василевсами була церковна, тобто – ствердження церковної організації на Русі та її статус. Саме нерозв'язання означеної проблеми зумовило звернення до німецького короля.

По-четверте, невдача латинської місії зумовлювалася кількома чинниками: 1) русько-візантійським компромісом 960 року (листовні пропозиції занепокоєного русько-німецьким порозумінням Романа II увінчалися другою поїздкою Ольги на береги Босфору й охрещенням патріархом); 2) «місія Адальберта» і для Оттона I, і для Ольги була козирною картою в боротьбі за прихильність Візантії, та остання виявилася спритнішою і, щоб утримати Русь у сфері свого впливу, пішла на певні поступки Києву і на конфронтацію із Франкфуртом; 3) Ольга після офіційного хрещення (другого оглашення; перше оглашення, згідно з літописами [37, с. 32; 41, с. 242; 47, с. 298], відбулося 954–955 року, проте не в Царгороді, за літописом, а в Києві) у силу тодішніх панівних політичних концепцій сприймала себе ідеалізованим членом імператорської родини й мусила зректися попередніх намірів стосовно місіонерства латинських священників. А без воєнної підтримки Києва, за ворожості русичів (не виключені й надуживання ревних місіонерів) експедиція Адальберта спіймала облизня; 4) непереконаливою здається гіпотеза про державний переворот як визначальний фактор поразки єпископа: вольова та владна Ольга й після 964 року (а йдеться ж про 962 рік) упливали на перебіг подій; 5) не виключено, що пропозиції Оттона I нагадували Ользі умови Костянтина VII 957 року.

По-п'яте, не варто говорити про католицький чи православний вектор княгині, позаяк офіційно християнська церква була ще єдиною. Мають рацію ті вчені, котрі вказують на готовність Ольги сприйняти хрещення (на вигідних умовах) як від Риму, так і від Візантії.

³ Перше й найаргументованіше розвінчання болгарської версії походження Ольги (за Леонідом (Кавелінім) [22]) – в І. Малишевського [27].

По-шосте, переконані, що княгиня не тільки прагнула повернути Русь у Христову віру, а й діяла задля цього. Пригадаємо слова Ольги, мовлені Святославі: «...аще ты, о сыну мой, истинно прилепишися любви Господа Иисуса Христа и во имя Его крестишися, и тогда люди твои вси, видѣвши твоё предназначение ко благочестию, радующеся вси безо всякого прекословия едино елено общици ти будут таковыя великия благодати...» [41, с. 255]. Тобто приклад і примус володаря мали спрацювати (чи не так сталося за Володимира Святославовича?). Уважаємо, що не так опір поганського князя, як інтриги Візантії (мабуть, Ольга так і не дочекалася виконання обіцяного) завадили християнізації Русі. Не без утручання ж Константинополя невдало завершилася чергова, за Ярополка Святославовича, спроба її навернення за латинським обрядом.

По-сьоме, висловлюючи різні гіпотетичні судження, неоднозначно можемо говорити лише про те, що княгиня мала чіткий християнський вибір, імовірно, що її торги з Константинополем і Римом насправді були боротьбою за втілення в Русі ідей первісного християнства – національної церкви. «Послѣ своей великой бабки, по пути, ею проложенному, – своего часу підсумовував В. Пархоменко, – св. Владимиру было гораздо легче дѣйствовать въ насаждении и утверждении на Руси христианства» [34, с. 21].

Література

1. Ариньон Ж.-П. Международные отношения Киевской Руси в середине X в. и крещение княгини Ольги / Ж.-П. Ариньон // Византийский временник. – М., 1980. – Т. 41. – С. 113–124.
2. Браичевський М. Твори. Т. 1: Суспільно-політичні рухи в Київській Русі. Історична думка в Київській Русі / М. Ю. Браичевський / упоряд., передмова, наук. редагування й анотований покажчик Ю. В. Кухарука. – К.: Вид-во ім. О. Теліги, 2004. – 720 с.
3. Вернадский Г. Киевская Русь: пер. с англ. / Г. В. Вернадский. – Тверь; М.: Леан: Аграф, 2000. – 448 с.
4. Вернадський Г. Київська Русь / Г. Вернадський // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 553–590.
5. Высоцкий С. О дате поездки посольства Ольги в Константинополь / С. А. Высоцкий // Древние славяне и Киевская Русь. – К., 1990. – С. 154–161.
6. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Т. 1. X–XVII ст. / І. Власовський. – Нью-Йорк, 1955. – 294 с.
7. Галаган В. Княгиня Ольга / В. Галаган // Історія України в особах: IX–XVIII ст. / В. Замлинський (кер. авт. кол.), І. Войцехівська, В. Галаган та ін. – К.: Україна, 1993. – С. 33–39.
8. Голубинский Е. История Русской Церкви. Том I. Периодъ первый, кievскій или домонгольскій. Первая половина тома [Электронный ресурс] / Е. Го-

лубинский. – М.: Университетская типография, 1901. – 958 с. – Режим доступа: <http://www.odinblago.ru/golubinskiy/>. – Название с экрана, 02.03.2015.

9. Греков Б. Киевская Русь / Б. Д. Греков. – М.: Госполитиздат, 1953. – 567 с.
10. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т. 12 кн. Т. 1 / М. С. Грушевський; ред.: П. С. Сохань (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 1991. – 736 с.
11. Дорошенко Д. Короткий нарис історії Християнської Церкви / Д. Дорошенко. – Виннипег: Видання Наукового Товариства при Колегії св. Андрея в Виннипегу, 1949. – 102 с.
12. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. І. Дорошенко; передм. І. О. Денисюка. – Львів: Світ, 1991. – 576 с.
13. Іванченко Р. Княгиня Ольга: На перехресті історичних доль: наук. вид. / Р. Іванченко; Київ. міжнар. ун-т. – К., 2002. – 45 с.
14. Іванченко Р. Отрута для княгині: роман / Р. П. Іванченко. – К.: Спалах ЛТД, 1995. – 464 с.
15. Історія релігії в Україні: навч. посіб. / А. М. Колодний, П. А. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; за ред. А. М. Колодного, П. А. Яроцького. – К.: Знання, 1999. – 735 с.
16. Історія релігії в Україні: у 10 т. Т. 1. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / редкол.: А. Колодний (голова) та ін.; за ред. Б. Лобовика. – К.: Укр. Центр духовної культури, 1996. – 384 с.
17. Карамзин Н. История государства Российского: репринт. воспроизвед. издания 1842–1844 гг. в трех книгах с примечаниями. Кн. 1. Т. 1–4. / Н. М. Карамзин. – М.: Книга, 1988. – Т. 1. – С. 1–155.
18. Карамзин Н. История государства Российского: репринт. воспроизвед. издания 1842–1844 гг. в трех книгах с примечаниями. Кн. 1. Т. 1–4. / Н. М. Карамзин. – М.: Книга, 1988. – Примеч. к т. 1. – С. 1–155.
19. Карташов А. З історії Руської церкви / А. Карташов // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 221–271.
20. Крип'якевич І. Велика історія України / І. Крип'якевич // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 92–101.
21. Кузич-Березовський І. Жінка і держава. І Королева Олена-Ольга-політик, реформатор і господар Русі-України / І. Кузич-Березовський // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 102–145.
22. Леонід (Кавелін). Откуда родом была вѣлікая княгиня русская Ольга [Электронный ресурс] / о. Леонід (Кавелін) // Русская старина. – 1888. – № 7. – С. 215–224. – Режим доступа: <http://www.runivers.ru/bookreader/book199777/#page/30/mode/lur>. – Название с экрана, 02.03.2015.
23. Литаврін Г. Дипломатія руської княгині Ольги / Г. Литаврін // Хроніка 2000: укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 311–378.
24. Лихачёв Д. Русские летописи и их культурно-историческое значение / Д. С. Лихачёв. – М.; Л.: Акад. наук СССР, 1947. – 499 с.
25. Лотоцький О. Охрещення Ольги. Нарис історії автокефальних церков / О. Лотоцький // Хро-

- ніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 62–64.
26. Лужницький Г. Українська церква між Сходом і Заходом. Нарис історії української церкви / Г. Лужницький. – Філадельфія, 1954. – 724 с.
27. Малишевський І. Походження руської княгині Ольги Святої / І. Малишевський // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 151–203.
28. Нагаєвський І. Рівноапостольна свята Ольга-Олена княгиня й володарка Руси-України. В 1000-річчя її хрищення : іст. нарис / І. Нагаєвський. – Філадельфія : Америка, 1959. – 39 с.
29. Назаренко А. Ещё раз о дате поездки княгини Ольги в Константинополь : источниковедческие заметки [Электронный ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1992–1993. – С. 154–168. – Режим доступа : http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
30. Назаренко А. Когда же княгиня Ольга ездила в Константинополь? / А. В. Назаренко // Византийский временник. – М., 1989. – Т. 50. – С. 66–83.
31. Назаренко А. Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : тексты, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб. : Наука, 1991. – 239 с.
32. Назаренко А. Русь и Германия в IX–X вв. [Электронный ресурс] / А. В. Назаренко // Древнейшие государства Восточной Европы : материалы и исследования. – М., 1994. – С. 1–138. – Режим доступа : http://liberea.gerodot.ru/a_quest/nazarenko.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
33. Огієнко І. Українська Церква : нариси з історії Української Православної Церкви : у 2 т. Т. 1–2 / І. І. Огієнко. – К. : Україна, 1993. – 284 с.
34. Пархоменко В. Древне-русская княгиня святая равноапостольная Ольга (вопрос о крещении её) [Электронный ресурс] / В. А. Пархоменко. – Киев : Типография С. В. Кульженко, 1911. – 26 с. – Режим доступа : <http://pskoviana.ru/images/files/parhomenko/index.html>. – Название с экрана, 02.03.2015.
35. Пашуто В. Внешняя политика Древней Руси / В. Т. Пашуто. – М. : Наука, 1968. – 472 с.
36. Плахонін // Енциклопедія історії України : в 10 т. / редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – Т. 1. А–В. – С. 34.
37. Повесть временных лет : материалы к практическим занятиям по истории СССР / сост. А. Г. Кузьмин. – М. : Типография МГПИ имени В. И. Ленина, 1979. – 79 с.
38. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Н. Полонська-Василенко. – Т. 1. До середини XVII ст. – К. : Либідь, 1992. – 640 с.
39. Полонська-Василенко Н. Ольга, велика княгиня України-Русі / Н. Полонська-Василенко // Вісник : суспільно-політичний щомісячник. – Рік IX, Ч. 10 (84). – 1955. – С. 16–21.
40. Полонська-Василенко Н. Ольга, велика княгиня України-Русі / Н. Полонська-Василенко // Вісник : суспільно-політичний щомісячник. – Рік IX, Ч. 11 (85). – 1955. – С. 18–23.
41. «Похвала княгини Ольги, како крестися и добръ поживе по заповѣди Господни» Якова Мніха // Степенная книга (житіє святої Ольги) // Княгиня Ольга / В. Ричка. – К. : Альтернатива, 2004. – С. 225–287.
42. Приселков М. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв. / М. Д. Приселков. – СПб. : Типография М. М. Стасюлевича, 1913. – 414 с.
43. Прицак О. Коли і де хрестилася Ольга / О. Прицак // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 203–220.
44. Рамм Б. Папство и Русь в X–XV веках [Электронный ресурс] / Б. Я. Рамм. – М. ; Л., 1959. – 282 с. – Режим доступа : http://www.krotov.info/libr_min/17_r/am/m_0.htm. – Название с экрана, 02.03.2015.
45. Рапов О. Русская церковь в IX – первой трети XII в. Принятие христианства / О. М. Рапов. – М. : Высш. шк., 1988. – 416 с.
46. Рыбаков Б. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв.: Киевская Русь и исторические судьбы восточных славян. К 1500-летию Киева / Б. А. Рыбаков. – М. : Наука, 1982. – 589 с.
47. Ричка В. Княгиня Ольга / В. Ричка. – К. : Альтернатива, 2004. – 336 с.
48. Сахаров А. Дипломатія княгині Ольги / А. Сахаров // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 271–311.
49. Сахаров А. Дипломатия Древней Руси: Зарождение древнерусской дипломатии / А. Н. Сахаров. – М. : Педагогика, 1987. – 128 с.
50. Соловьев С. Сочинения : в 18 кн. / С. М. Соловьев ; отв. ред. : И. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев ; вступ. ст. : Н. Д. Ковальченко, С. С. Дмитриев. – Кн. 1. Т. 1–2. – М. : Мысль, 1988. – 797 с.
51. Титмар Мерзебургский. Хроника // Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : тексты, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб., 1991. – С. 138–143.
52. Тихомиров М. Древняя Русь / М. Н. Тихомиров ; предисл. М. Т. Белявского. – М. : Наука, 1975. – 429 с.
53. Томашівський С. Історія Церкви на Україні / С. Томашівський. – Філадельфія : з друкарні Америки, 1955. – 159 с.
54. Туптало (Ростовський) Дм. Житіє і успіхня святої праведної великої княгині руської Ольги, нареченої у святому хрещенні Оленою, баби великого князя Володимира : з рукописних Четій та літописів різних зібрань коротко / Дм. Туптало (Ростовський) // Хроніка 2000 : укр. культурологічний альманах. – К., 2007. – Вип. 67–68. – С. 16–34.
55. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні [Електронний ресурс] / Ю. Федорів. – Торонто, 1967. – 364 с. – Режим доступу : <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/1952/file.pdf>. – Назва з екрана, 02.03.2015.
56. Хроника Регинона Прюмского с Трирским продолжением // Немецкие латиноязычные источники IX–XI веков : тексты, перевод, комментарий / А. В. Назаренко. – М. ; СПб., 1991. – С. 103–109.
57. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Т. 1 (до р. 1353) [Електронний ресурс]

/ М. Чубатий. – Рим; Нью Йорк: Видання Українського Католицького Ун-ту, 1965. – 816 с. – Режим доступу: <http://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/2084/file.djvu>. – Назва з екрана, 02.03.2015.

58. Шевченко І. Україна між Сходом і Заходом: нариси з історії культури до початку XVIII століття [Електронний ресурс] / І. Шевченко. – Львів: Ін-т Історії Церкви Львівської Богословської Акад., 2001. – 250 с. – Режим доступу: <http://litopys.org.ua/ishevch/ishev.htm>. – Назва з екрана, 02.03.2015.

Iryna Diptan

**“ADALBERT’S MISSION” IN 961–962:
AMBIVALENCE OF READING**

The article deals with Princess Olga’s Christian choice as one of the most controversial problems concerning her rule in the works of the researchers of the 19-20th centuries. As a result of historiographical excursion the views of researchers to the key aspects of the problem are revealed: the factors that led Kiev’s Embassy to the German king and its task; the essence of “Adalbert’s mission” and its outcome; the availability or absence of the Christian vector for Olga as a ruler of Rus’.

The author’s vision does not claim to originality or ultimate truth because it is only a result of her thoughts based on reading sources and comparing the researchers’ arguments.

Firstly, for the author the unconditional academic public opinion deals with the authenticity and veracity of the German chronicles in Latin. However, only those researchers that compare them with the Rus’ chronicles and Byzantine sources are able to offer the most trustful reconstruction of events.

Secondly, the author supports the version of two Princess’ trips to Constantinople: the first trip was made in 957, and the second trip was fulfilled under the rule of Roman II, approximately in 960. It is likely that the corner problem in negotiations with basileis was a church issue, primarily forming the church organization in Rus’ and its status. This definite unsolved problem caused the appeal to the German king.

Thirdly, the failure of Latin mission was predetermined by several factors: 1) Rus’-Byzantine compromise in 960 (epistolary offers of Roman II who was troubled by Rus’-German understanding led to Olga’s second trip to the Bosphorus shores and christening her by the patriarch); 2) “Adalbert’s mission” was a trump card for both Otto I and Olga in the fight for the affection of Byzantine Empire, and the latter was quicker to keep Rus’ in its sphere of influence; it resulted in some concessions to Kyiv and to confrontation with Frankfurt; 3) After her official baptism, because of the prevailing political concepts,

Olga was perceiving herself as an idealized member of the royal family and was forced to renounce earlier intentions toward Latin missionary priests. As a result, without military support of Kyivan Rus’ meeting the Rus’ hostility Adalbert’s expedition failed; 4) The hypothesis about the coup as a major reason of Bishop’s defeat is doubted because a strong-willed and powerful Olga after 964 (and it is also about 962) influenced the course of events; 5) it is possible that proposals by Otto I reminded Olga of conditions done by Constantine VII in 957.

Fourthly, it is not reasonable to talk about the Princess’ Catholic or Orthodox vector because officially the Christian church was still united. Generally those scholars who indicate Olga’s willingness to accept baptism (under favorable conditions) from both Rome and Byzantine Empire are right.

Fifthly, the author is sure that the Princess was not only striving for turning Rus’ into the Christian faith, but also acted for the sake of it. It is suggested that intrigues of Byzantine Empire more than pagan Prince’s resistance prevented Rus’ from the Christianization (probably Olga did not get keeping the promise). Constantinople’s interference played its role in another failed attempt to convert Rus’ according to the Latin rite under Yaropolk Svyatoslavich’s rule.

Sixthly, expressing different hypothetical statements the author can definitely say only that the Princess had a clear Christian choice and that her negotiations with Constantinople and Rome really were the struggle for implementing in Rus’ the national church based on the ideas of primitive Christianity.

Keywords: Princess Olga, King Otto I, Emperor Constantine VII, Emperor Roman II, Christianity, Rome, Byzantine Empire, Rus’.

Ирина Диптан

**МИССИЯ АДАЛЬБЕРТА В 961–962 ГОДАХ:
АМБИВАЛЕНТНОСТЬ ПРОЧТЕНИЯ**

В статье рассмотрена одна из самых дискуссионных проблем правления Ольги – христианский выбор княгини – в наследии ученых XIX–XX столетий. В результате историографического экскурса раскрыты взгляды исследователей на ключевые аспекты проблемы: причины отправки киевского посольства к немецкому королю Оттону I, его задачи; предназначение «миссии Адальберта» и ее исход; наличие или отсутствие христианского вектора у правительницы Руси.

Ключевые слова: княгиня Ольга, король Оттон I, императоры Константин VII и Роман II, Русь, Византия, Рим.

Надійшла до редакції 03.03.2015 р.